

Applied Linguistics
Приложна лингвистика

ФРАНКОФОНИЯ И ФРАНКОФОНИ

Димитър Веселинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията е посветена на историята и рецепцията в българския език на лингвокултурните концепти *Francophonie, francophone, Français(e), Franc(s), français(e)* и техните български съответствия *фрънзи, франги, франки, френец, френци, френк, френкия, француз, франсусь, французски, францушки, Франца, Франция, французин, французини, французойка, французойче, френски, франкофон, франкофони, франкофония, франкофонски, франкофонство, франкофонизирам.*

Keywords: Francophonie, francophone, french, Bulgaria, Bulgarian language

На 20 март се отбелязва световният ден на Франкофонията. На същата дата през 1970 г. е създадена Агенцията за културно и техническо сътрудничество, прераснала по-късно в Междуправителствена агенция по Франкофония, а понастоящем трансформирана в Международна организация на Франкофонията. България се присъединява като пълноправен член към тази организация през 1993 г. Цялостната франкофонска дейност у нас се оглавява от Министерството на културата, а от 1995 г. се ръководи от Министерството на външните работи в качеството му на Национален координатор. Основните принципи на франкофонското движение са споделянето на френския език и на такива общи ценности, като езиково и културно многообразие, мир, демокрация, солидарност.

Словоформата *francophonie* със значение ‘френскоезична общност в Белгия’ е регистрирана във френския език през 1880 г. в изследването на Онезим Реклю (1837 – 1916) „France, Algérie et colonies”. Генеричното значение ‘франкофонска общност’ е текстуално документирано през 1959 г. в нашумялото произведение „Zazie dans le métro“ на забележителния хуморист Реймон Кьоно (1903 – 1976). Произлиза от фр. *francophone* ‘френскоговорещ’, респ. от фр. *franc* ‘франк’ и гр. *phone* ‘звук’ с наставка *-ie* (срв. бълг. *френскоезичие* или *френскозвучие*). Словоформата *франкофония* навлиза в българския език като директна френска заемка през 60-те години на XX в. с две значения: 1. организация на държавите, в които се говори френски или които използват частично този език; 2. франкофонската общност. През 90-те години на XX в.

в българския език се разпространява словоформата *франкофонство* със значение ‘всичко, свързано с френскоезични лица, френски език и франкофонска култура’.

Франкофонията и *франкофонството* съществуват в България благодарение и на многобройните български *франкофони*. Словоформата *francophone* ‘френскоезичен; френскоговорещ (название на френскоезичната част от населението на Белгия)’ е регистрирана във френския език през 1880 г. отново в изследването „France, Algérie et colonies“ на Онезим Реклю (1837 – 1916). Формата *les francophones* ‘френскоезичните лица’ е документирана през 1894 г. в книгата на Жак Новиков (1849 – 1912)

„Les gaspillages des sociétés modernes: contribution à l'étude de la question sociale“, но намира силно разпространение около 1960 г. (срв. бълг. *говорещ френски език; лице, което говори френски език; френскоезичен; френски говорещ*). Словоформата *франкофон* ‘човек, който говори френски, който може да общува на френски език’ навлиза в българския език като директна френска заемка през 60-те години на XX в. В българското лингвокултурно пространство се появяват различни образни употреби: „Сините *франкофони*“ (Сатира от Л. Такев, 1993); „Французите още не са разбрали, че българите са *франкофони*“ (в. „Дневен труд“ от 16.11.1994); „Франция е убежище на *франкофони*, които в голямата си част знаят френски или поне го практикуват, без да плащат данъци за това“ (Л. Станев. Упражнение по революция. 1995); „Майка ми, *франкофонката*, ме кръстила Ивет! А всъщност съм си най-чистокръвна Иванка от Тутракан!“ (Г. Мишев. Дунав мост. 1999); „Българите бяхме *франкофони*, само че друг път, нали“ (в. „Сега“ 14.01.2009); „*Франкофони* може и да сме от 20 г., но галфони сме за цял живот!“ (в. „24 часа“ от 23.03.2013 г.) и др.

Френци.

В българския език намират разпространение производните форми *франкофонизирам* ‘пофренчвам, ставам член на Франкофонията’¹⁾ и *франкофонски* ‘който е с качествата на франкофон’²⁾. Формата *franceis (françois)* ‘французин, френски’ е регистрирана във френския език през 1080 г. в класическото произведение „La Chanson de Roland”. Формата *français* е документирана едва през 1798 г. в петото издание на „Dictionnaire de l’Académie française”. Произлиза от фр. *France* ‘Франция’ (респ. от лат. *Francia* ‘страна на франките’) с наставка *-ais*. До 1798 г. се използва словоформата *françois* (Dictionnaire de l’Académie française 1762), заменена по време на Френската революция с *français* (Dictionnaire de l’Académie française 1798). „Ако се отправеше въпрос ученим *французам*, казва Г. С. Раковски, кой ви вас, учени днес *французи*, какво име сте носили и какъв народ сте били вие в старост? Де сте се появили най-напред на свят и какъв език сте говорили тогава? Какво старо богослужение сте имали тогава, какво же правление и закони?” На тези „учени *французи*“, позовавайки се на „еленогръцким и римлянским източникам“ той им отговаря, че те са се „звали *celtes* = келти; *кимбри*, *кимерии*; *gals* (или) *gails*, *galli*, *galats*, *gaulois* = гали, галати; *голи*; *franis* (или) *franks* = *фрънг* = *фрънзи* и най-после *français* = *французи*“ (Г. С. Раковски. Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начяла, на коих е основана стара повестност европейских народов. 1860).

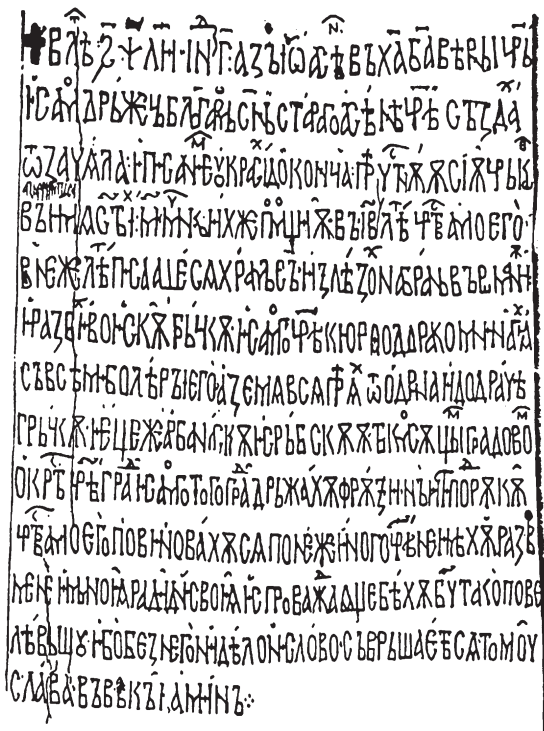
В българския език най-ранното писмено регистриране на образа на *франките* е в търновския надпис на Иван II Асен от 1230 година. Словоформата „*фрънзи*“ е изписана на една от колоните в черквата „Св. Четиридесет мъченици“. Благодарение на българската победа са овладени голяма част от земите на епирския владетел и са поставени под политически и военен контрол „*франките* (*фрузи*, *фрънзи*)“, създатели и управители на католическата Константинополска империя. Второто писмено регистриране на образа на французите в българската книжнина се появява към края на XIII век. Това е времето, когато, вследствие на съседството с Латинската империя и произтичащите от това ситуации на вербално общуване и културни контакти между отделните етноси, българското езиково съзнание започва да поставя разделителни маркери между *латини* и *франки* (респ.) *католици* и *французи*. В апокрифния текст „Слово на Господа наш Исус Христос“, от всичките 72 народи, които има на света, правоверните са „българи, гърци, сирийци, грузинци, руси“, които имат „три правоверни книги“: гръцка, българска и грузинска. *Французите*, наречени „*фрънзи*“, се намират сред полуверните 12 народа: аламани, *франки*, унгарци, индийци, яковити, арменци, саксонци, поляци, албанци, хървати, хизи и немци (Сборник от слова, легенди, апокрифи и пр. НБКМ, № 309). Процесът на отделянето на французите от латините и западната католическа общност е отразен в апокрифната книжнина и се потвърждава в български летописен разказ от XVI в., описващ превземането на Зографския манастир от латините през 1275 г., сред които се откроява „безсрамен и суров народ *фран-*

ки“, който избива българските монаси и изгаря старобългарски книги (Стара българска литература. Т. III, 1983). Процесът съвпада и с появата в руските преписи на старобългарски текстове на словоформата „франзы“ със значение „франкове, пари“ (Митрополит Киприан. Граматика. 1378). Следващата поява на французите в български текст е от 1717 г. в приписка, намерена на една от страниците на „Миней за месец септември от 1668 година“ поредният притежател на книгата отбелязва с дребен бързопис появата на „френци“ на север от Дунава. В дамаскиния текст „Слово на пророк Данаил“ анонимният автор, изпълнен с оптимизъм и твърда вяра в скорошната гибел на Турция, рисува картата на бъдеща Европа, където французите са отличени сред немци, шведи, англичани и пруси: „И другите царства, що ги има, *франсусь*, швецъ, ингилисъ, немецъ, прусъ и сички прочии царства, Цригратъ ще да е башъ“ (Д. Петканова. Дамаскините в българската литература. 1965). В Псалтира на църквата „Св. Троица“ в Габрово българският летописец отбелязва, че „тази година [1812] и на този месец дигнаха *французите* кавга с руснаците и влезоха все *французи* в Москва и седяха вътре, подире няколко дена вдигнаха се русците, та ги изпъдиха от Москва и много хора измряха и от двете страни, а *французите* с Бонапарта наедно едвам се стекоха и се затвориша в Смоленский град“ (Псалтир на църквата „Св. Троица“ в Габрово). В приписка към „Еленския летопис“ е записано, че през 1812 г. „сториха сефер московецът и *френецът* и пусна московецът *френеца* в неговата земя и изгори Москва и изби френската войска“ (Еленски летопис). През 1824 г. в прочутия буквар на енциклопедиста д-р Петър Берон *Франция* и *французите* навлизат тържествено като лексикален материал в упражненията за развитие на уменията за четене (П. Берон. Рибен буквар. 1824). В географията на К. Фотинов се появява образът на съвременния французин, модерен, образован и любител на удоволствията: „*Френците* са много весели, благородни граждани, остроумни, благоразговорни и хоратаиви“ (К. Фотинов. Общо землеописание вкратце за сичката земя. 1843). В „Стихийни уроци землеописания“ на Сава Радулов *французите* са „образовани, бодри и трудолюбиви, славни за остроумието и изкуството им в художествата и в науките“ (С. Радулов. Стихийни уроци землеописания, 1843).

Константин Фотинов е и първият автор, който включва френско-българско съответствие на названието за французин: „и от онова време *Галлин* наче да ся называ: *François – Френец*“ (сп. „Любословие“, 1846). Високообразованият любослов не може да пропусне в разказа си за франките получената широко разпространение хипотеза на Г. Савалев за старославянския им произход: „тий от тоя славянский народ *Франги*, като ся вселиха в Галлия понеже не-маха писание на свой язык нито церковно, нито гражданско вдадоха ся на Латинско и Галско учение, и така прилепиха ся на Латинска църква, правила, нравя, обичаи и пр. и пр. совсем то обаче своя природна нравност, остроу-

мие, любезност, благосклонност и небоязливост сохраниха“ (сп. „Любословие“, 1846). Загадъчен остава генезисът на оформилото се паралелно с книжовния образ народно схващане за психологическия портрет на французина. В обращение се появява поговорката, която Найден Геров регистрира по време на активната си дипломатическа работа из българските земи и впоследствие не пропуска да включи в тълковния си речник на българския език: „Турчин – побратим, калугер – девер и *френк* – ортак не хващай“ (Н. Геров. Речник на българският език. 1904). Напълно обяснимо става колебанието на Любен Каравелов между двете крайности. В официоза на западните ни съседи в „Сърбия“, той е непреклонен в характеристиката си: „*Французинът* взема всичко повърхностно, за него целият интерес е в майсторството да се разговаря – l'art de la causerie – и това майсторство започва в дворците на Людовик XIV, XV, XVI и се разви до такава степен от маркизите, графовете и графините, че естествено затъпи техните способности и *французинът* стана кукла или сляпа машина на етикецията, от която и до днес не може да се освободи“ (в. Сърбия, 1867, бр. 51 – 52, 1868). А няколко години по-късно в „Българи от старо време“ обявява с не по-малко категоричен тон, че „*френците* са най-умният народ на светът“, от тях са произлезли „всичките големи майстори и дяволски унуки“, за разлика от „ингелизите и московците“, които „са ни риба, ни месо“.

Етнонимът за жител на Франция навлиза в българския език в началото на XIII в., като през вековете се редуват различни варианти преди окончателното налагане в ежедневноста употреба на словоформите с основа *француз* (напр. *французин*, *французи* и др.). Серията от названия на ‘традиционните жители на Франция’ и значението ‘човек от основното население на Франция’ са утвърден езиков артефакт в приписките³⁾ и най-вече в системата на българските училищни програми по история, география, литература и др.:

Луи-Филипп, цар на *френците* дойде во Англия, за да поздрави царица Виктория (сп. „Любословие“, бр. 8, ноември 1844); Така *Французите* пишат три, четири букви, и ги произносят с един глас; за що? защото ищат бързо и скоро да си изрекат мислите. Но и да обыча сокращението Французкийят язык, както и Италианскийят, Испанскийят и Влашкият, като отрасли сичките тии языци на Латинският язык, за членат во зимеха другы мысли. Тиа народи прискоиха членат с него, заштого им улеснява скорото и барзото произношение (сп. „Любословие“ от 20.08.1846); Както Италианците, *Французите* и другите народи, така и Българете внесоха в говорныйят язык, за облекчение, членовете. Никой няма право да им ги отниме (сп. „Любословие“ от 22.10.1846); *Французи-ти* са просвещен народ; тяхната книжнина държи почетно място между Европейските (Й. Груев. Уроци от землеописание. 1861) и др.

В българската преса и книжовни творения на възрожденските автори и адаптатори, наред със сериозните позовавания на Франция, французите и техните постижения в областта на науката и културата, се появяват и иронични бележки и хумористични шаржове, традиция, продължена и досега: Но между българите са се появили вече такива *френци*, които оправдяват сяко едно европейско произведение (в. „Свобода“, бр. 38, 15.08.1870); Сега наш Димитраки е същ *вранцузин* (Д. Войников. Криворазбраната цивилизация. 1871); Тая книжевност, която русите наричат изящна словесност, *французите les belles lettres* (в. „Свобода“, бр.3, 17 – 23.01.1871); Да, да, Марийке, бацю е *французин* (Д. Войников. Криворазбраната цивилизация. 1871); А аз ще ти кажа – рекъл Тончо, – че ингелизите и московците са ни риба, ни месо; а *френците* са най-умният народ на света. Хе-хе-хе, тия са всичките големи майстори и дяволски унуки! (...) А за това, че един *френец* – не мога сега да му припомня името – искал с една плесница веднъж да махне, веднъж да удари със сабята си и всичкия свят да очисти от света... Като рапон да изреже всичките човеци... Юнак! (Л. Каравелов. Българи от старо време. 1872); Добър гявурджик. Всякога ми сваля капела, алафранга, кога ме срещне. Аз го мислех, че е *французин* (Ив. Вазов. Под игото. 1888); Този *французин* – когото ние нарекохме бай Пенчо, понеже носеше калпак и поприличваше на нашенски еснафалия – се постара да ни настани на най-доброто място, като образува около нас една компания от парижани, които през всичкото пътувание бяха душата на целия параход (Ал. Константинов. До Чикаго и назад. 1894); По невежество в географията *французите* нямат равни (Ив. Вазов. Нова земя. 1896); Заема поза на „*французоин*“, който е чел за чесновия лук само в ботаниката (Г. Демянич. На безобидни теми от върха на камбанарията. 1925); А *французите* – това народ ли е? Не могат един мюзевеерлик да скроят на човека и за култура претендират! (Чудомир, 1930); Нали знаеш поговорката на *французите*: „Мъжете излизат с тънки жени, а се прибират със закръглени“ (Б. Райнов, 1973); *Французинът* е изящен дори в тая своя небрежност (Л. Стоянов. Войната. 1973); Това сме ние,

французите: половината живот се чудим как да си повредим вътрешностите с алкохол, а останалата половина ги лекуваме с минерални води (Б. Райнов. Този странен занаят. 1976) и др. Интерес предизвикват и констатациите на прежежданите на български чуждестранни автори за французите: *Французин*, който се бие срещу Франция, не е мой съотечественик (Е. Сю. Скитникът евреин. 1889); *Французите* са народ от смесена порода: не съществува нито френска раса, нито френски тип (Ш. Сеньобос, 1946); Но макар да беше сериозен труд, все пак бе писан от *французин* (Френски уроци, 2009) и др.

Словоформата за женски род *franceise (françoise)* със значение ‘французойка’ е регистрирана във френския език през 1080 г. в „La Chanson de Roland”, а словоформата *françoise* е документирана през 1798 г. в петото издание на „Dictionnaire de l’Académie française”. Произлиза от фр. *France* ‘Франция’ (респ. от лат. *Francia* ‘страна на франките’) с наставка *-aise (-oise)*. До 1798 г. се използва словоформата *françoise* (Dictionnaire de l’Académie française, 1762), заменена по време на Френската революция с *françoise* (Dictionnaire de l’Académie française, 1798). Навлиза в българския език през първата половина на XIX в. Лексикографът Иван Богоров отбелязва словоформата *френкия* в своя „Френско-български речник“ от 1869 г. Мосю Магариди от „Криворазбраната цивилизация“ на Добри Войников става известен със съветите си, че една „цивилизована демузела“ трябва да „изучи сичките европейски игри”, да научи „французки“ и да знае да се носи „по модата“, за да бъде „съща европейка“: „О, бъди сигур, шер Аннет, кога бъдеш с мене, за два-три месеца ще бъдеш цяла *французойка*“ (Д. Войников. Криворазбраната цивилизация. 1871). Тридесет години по-късно Иван Вазов иронично констатира по повод франкофонските увлечения на един български донжуан: „*Френкията* побягна, българката го напусна. Ама му остана вече име: „Михал с двете булки!“ „Пък няма ни една!“ (Ив. Вазов. Службогонци. 1903). Изглежда, че констатацията на народния поет не остава забравена и шейсет и две години по-късно героите на Йордан Радичков пожелават „добър път“ на своя съселянин Гоца Герасков, като му заръчват „да се пази от *французойките*, защото гащите им били с дантели“ (Й. Радичков. Париж има почивен ден. 1965). Някъде по същото време шлифованият агент-франкофон и познавач на парижките булеварди Емил Боев уверено констатира: „Не знам дали гостенката наистина се казва Франсоаз, но от произношението ѝ личи, че действително е *французойка*“ (Б. Райнов. Господин Никой. 1967). Френският език така е завладял българското училище, че малчуганите от култовия филм „С деца на море“ успешно разпознават френските си връстници само по тембъра на плача: „Чак като се разплака, разбрах, че е *французойче*“, казва едното хлапе, а другото веднага го репликира „Че как разбра, бе? Да не плачеше на френски?“ (С деца на море, 1972). С времето се появява – и разговорните словоформи *франсе*, *франсето* и *франсета*⁴⁾, но независимо от лексикалната еволюция интелектуалците с

носталгия продължават да си спомнят, че Александър Теодоров-Балан винаги настоявал „да се казва *френкия*, а не *французойка*, *френец*, а не *французин*“ (Г. Данаилов. Доколкото си спомням. 2002).

На този разнопосочен франкофонски фон, богато илюстриран с разнообразни употреби на словоформите *фрънзи*, *франги*, *франки*, *френец*, *френци*, *френк*, *френкия*, *француз*, *франсусь*, *французски*, *францушки*, *Франца*, *Франция*, *французин*, *французи*, *французойка*, *французойче*, *френски*, *франкофони*, *франкофония*, *франкофонски*, *франкофонство*, *франкофонизирам* и др., българският *франкофон* пренася в балканското обществено-политическо и културно пространство както вечната френска идея за „свобода, равенство и братство“, така и стремежа към френскоезична изящност и образователна елитарност, достъпни чрез системно и упорито образование.

БЕЛЕЖКИ

1. Жельо нежно ни блъфира, / синьото лилавизира. / Даже *франкофонизира* / селяните от Чеира (Бирена хроника на смутното време от 14.09.2008 г.).
2. „Езиковият терор“, обявен от образователните Робеспьеровци, отбелязва края на *франкофонската* аристократична символика и началото на френския наднационален обективен лингвистичен „универсализъм“ (Д. Веселинов, 2003).
3. Повечето от тях само това търсеха (да стане) и желяеха, тъй като италианците и *французите* отдавна имаха намерение и се канеха да завземат Цариград (Народното четиво през XVI – XVII век. 1990).
4. Изтичах веднага и взех „*франсетата*“ под крилото си в продължение на десетина дни (Б. Чеков, 1999).

FRANCOPHONIE AND FRANCOPHONES

Abstract. The article analyzes the history and reception in the Bulgarian language of the linguocultural concepts: *Francophonie*, *francophone*, *Français(e)*, *Franc(s)*, *français(e)* and their Bulgarian equivalents *фрънзи*, *франги*, *франки*, *френец*, *френци*, *френк*, *френкия*, *француз*, *франсусь*, *французски*, *францушки*, *Франца*, *Франция*, *французин*, *французи*, *французойка*, *французойче*, *френски*, *франкофон*, *франкофони*, *франкофония*, *франкофонски*, *франкофонство*, *франкофонизирам*.

✉ Prof. Dr. Dimitar Vesselinov
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr